

Autor: Paweł Kołodziński

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Doświadczenie zła jako zaczyn myślenia.

Adresat lekcji: uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej.

Cele lekcji:

- przybliżenie złożonego problemu zła,
- odróżnianie warstwy faktów i ich aksjologicznego opisu,
- rozwijanie postawy zaangażowana w sprawy nie dotyczące nas bezpośrednio,
- rozbudzanie współczucia dla ofiar tragicznych sytuacji,
- pobudzenie do refleksji nad fundamentalnymi problemami życia,
- dokonanie rozróżnienia myślenia przyczynowo-skutkowego oraz myślenia metafizycznego,
- ukazanie wagi pytań wymykających się z obszaru wiedzy przyrodniczej.

Normy wymagań:

Uczeń:

- problematyzuje zastaną rzeczywistość,
- zauważa tragiczność zdarzeń zachodzących współcześnie w świecie,
- wyraża swoje odczucia związane z tragicznymi wydarzeniami,
- przechodzi z naukowego (przyrodniczego) do metafizycznego komentowania wydarzeń,
- odróżnia fakty od ich aksjologicznej oceny.

Metody: pogadanka, analiza przykładów, praca w grupach.

Kluczowe pojęcia: zło, aksjologia, myślenie przyczynowo-skutkowe oraz myślenie filozoficzne.

Czas trwania: 45 minut.

Przedmiot: język polski, godzina wychowawcza, filozofia, etyka.

[Uwaga: tematyka tej lekcji wymaga od prowadzącego posiadania przemyślanych przekonań na temat zła.]

Przebieg lekcji:

1. WPROWADZENIE: PRZYKŁADY WYPOWIEDZI ZWIĄZANYCH ZE SŁOWEM ZŁO

- a. N: W życiu codziennym używamy słowa „zło” w różnych formach; najczęściej określając coś jako „złe” lub oceniając czyjeś zachowanie.

- b. Nauczyciel pisze na tablicy przykłady wypowiedzi (ZAŁĄCZNIK 1) i krótko je komentuje (KOMENTARZ 1).

2. ĆWICZENIE: ANALIZA PRZYKŁADÓW ZŁA

- a. N: Trzeba teraz przyjrzeć się naszym reakcjom na wydarzenia, które najogólniej można określić jako złe; przy każdym z przykładów zadajmy sobie pytanie, jakie odczucia budzi w nas to wydarzenie.
- b. Nauczyciel dokonuje podziału klasy na grupy 4-0 lub 6-cio osobowe. Każda grupa otrzymuje zestaw czterech przykładów (ZAŁĄCZNIK 2).
- c. Analiza przebiega w kolejności numeracji załączników według schematu: analiza przykładu w grupie (4 min), prezentacja przez delegata grupy odczuć i sądów, jakie zostały podczas analizy wyartykułowane (KOMENTARZ 2 i 3).
N: jakie odczucia i sądy przychodzą wam do głowy? Nie starajcie się koncentrować na poprawności swoich wypowiedzi! [UWAGA: Istnieje zagrożenie, że dana konkretna grupa będzie reagowała dosyć obojętnie i trudno będzie uzyskać planowane pobudzenie ich wrażliwości; wtedy warto zastosować zupełnie inny sposób. Można wyświetlić fragment odpowiedniego filmu; obraz i fabuła mogą mieć odpowiednią moc stymulującą przeżycia i refleksje. W przypadku, gdy uczniowie mają trudności z werbalizacją przeżyć, (współcześnie częste zjawisko!) można przygotować listę określeń do rozdania, aby dokonywali wyboru spośród tych określeń].
- d. Po dokonaniu czterech analiz nauczyciel wskazuje na różnice dotyczące adekwatności stosowania słowa zło w każdym z przykładów.

3. ĆWICZENIE: DOŚWIADCZENIE ZŁA

- a. Nauczyciel wyjaśnia, że myślenie o złu zachodzi na dwóch płaszczyznach. Na pierwszej rozważamy fakty i związki przyczynowo-skutkowe. Na drugiej płaszczyźnie odczuwamy żal, sprzeciw i gniew. [UWAGA: Cały czas pamiętajmy, że niejeden uczeń może odczuwać podane przykłady inaczej – słabiej bądź wręcz obojętnie. Możliwość ta nasuwa podstawowe pytania o sztukę zaangażowania uczniów w tematykę lekcji.]
- b. Nauczyciel czyta uczniom cytaty z Józefa Tischnera (ZAŁĄCZNIK 3).
N: Pomyślmy nad naszymi przeżyciami. Czy często zdarza nam się poczucie niezgody na otaczający świat? [Ewentualne wypowiedzi uczniów] Pamiętajmy, choć nie będziemy tego rozwijać, że najczęściej martwi nas to, co dotyczy nas osobiście, co leży w obszarze naszego interesu. Tymczasem chodzi o coś

więcej, o coś złego obiektywnie. Odczuwamy, że „jest coś, czego być nie powinno.”

- c. Nauczyciel podaje definicję aksjologii jako nauki o wartościach. Wyjaśnia, że doświadczenie aksjologiczne w rozumieniu Tischnera to bezpośrednie uświadomienie sobie, że dany fakt „nie powinien być”. W tym ujęciu „to, co nie powinno być” jest właśnie złe. Jest to pogląd filozoficzny, czyli pogląd niezwiązany z naukami szczegółowymi (pamiętajmy, że istnieją różne poglądy filozoficzne na wiele kwestii). Myślenie filozoficzne jest z istoty wykraczaniem ponad wiedzę potoczną i naukową. Takim wykraczaniem jest również pytanie o zło.

4. PODSUMOWANIE LEKCJI

- a. N: Jak zobaczyliśmy w trakcie lekcji, słowo „zło” dotyczy czegoś więcej niż tylko oceny ludzkich czynów. Dzieją się różne nieszczęścia, tragedie i zbrodnie. Doświadczenie zła jako takiego polega na umyślowym reagowaniu na te wydarzenia, na odczuciu, że „jest coś, czego być nie powinno”. Dotyczy to zarówno rzeczy drobnych, jak zdewastowana wiata na przystanku tramwajowym, jak i tragedii ludobójstwa. Pytanie *unde malum?* (skąd się bierze zło?) odsyła nas: z jednej strony do wiedzy przyrodniczej, gdy pytamy o przyczyny danego faktu; z drugiej strony jest to pytanie filozoficzne. Doświadczenie zła skłania nas do refleksji.
- b. Zadanie domowe: korzystając z informacji z dowolnych mediów bądź na podstawie własnej obserwacji przedstaw pisemnie pięć przykładów zdarzeń, w których według Ciebie zachodzi zło. Spróbuj sprecyzować każdorazowo, na czym zło polega oraz podać jego przyczyny.

ZAŁĄCZNIK 1

- 1) Wybrałeś złe narzędzie do tej czynności.
- 2) Zła pogoda.
- 3) Źle postąpiłeś, obierając Stambuł za cel naszego wyjazdu, kiedy wiemy, że tam jest duże zagrożenie atakiem terrorystycznym.
- 4) Anders Brejvik to zły człowiek. Z premedytacją zabił wielu ludzi i nie okazywał skruchy.

KOMENTARZ 1

- 1) W zdaniu „wybrałeś złe narzędzie do tej czynności” mamy na myśli, że jest to narzędzie nieodpowiednie, nie nadające się do danej czynności.
- 2) „Zła pogoda” oznacza nieprzystawalność danego stanu atmosfery do naszego zapotrzebowania. Inaczej ocenimy pogodę, gdy chcemy się opalać, inaczej – gdy z niepokojem patrzymy na usychające warzywa w ogrodzie.
- 3) „Źle postąpiłeś, obierając Stambuł za cel naszego wyjazdu, kiedy wiemy, że tam jest duże zagrożenie atakiem terrorystycznym”. Jest to negatywna ocena podjętej decyzji o celu wyjazdu z punktu widzenia lęku przed zagrożeniem.
- 4) „Anders Brejvik to zły człowiek. Z premedytacją zabił wielu ludzi i nie okazywał skruchy.” Ta wypowiedź zawiera ocenę moralną człowieka, opartą na ocenie jego czynów.

ZAŁĄCZNIK 2

- 1) Uczennica W.K. [inicjały zmienione] od kilku miesięcy jest przygnębiona. Nie potrafi skupić się na nauce, nic jej nie cieszy, źle śpi i ma przykre doznania somatyczne. Jako przyczynę podaje to, że ktoś, kogo pokochała, nie odwzajemnia tej miłości. Jest głęboko przekonana, że tylko z nim może być szczęśliwa. Nie chce z niego zrezygnować, nie próbuje szukać szczęścia w nowej znajomości. Jest głęboko nieszczęśliwa.
- 2) O tym, że choruje na ostrą białaczkę szpikową, dowiedziała się 6 tygodni po urodzeniu drugiego synka. Najpiękniejszy czas w życiu kobiety, w jej przypadku stał się koszmarem. Radość z narodzin przesłoniła choroba nowotworowa. Chłopcy zostali pod opieką taty, pani Wiesława walczy o życie w Klinice Hematologii i Transplantologii Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. Jest już po dwóch chemioterapiach i wciąż szuka dawcy szpiku kostnego. [wiadomość z 12.12.2011]
- 3) Do 250 wzrosła liczba ofiar śmiertelnych niedzielnego zamachu samobójczego w Bagdadzie, do którego przyznała się ekstremistyczna sunnicka organizacja Państwo Islamskie, poinformowało we wtorek irackie ministerstwo zdrowia. Do zamachu doszło w nocy z soboty na niedzielę. Zamachowiec samobójca wysadził w powietrze samochód wyładowany ładunkami wybuchowymi w dzielnicy handlowej Karrada, zamieszkiwanej głównie przez szyitów. [wiadomość z 06.07.2016]
- 4) Dr Hannibal Lecter (postać z powieści Thomasa Harris'a *Milczenie owiec*) jest wziętym psychiatrą, człowiekiem wykształconym i estetą. Wyróżnia go ogromna łatwość zabijania ludzi (posuwa się także do kanibalizmu). Czynności te nie napotykają w nim żadnych hamulców ani nie powodują wyrzutów sumienia. Potocznie można nazwać go potworem.

KOMENTARZ 2: wybrane przewidywane wypowiedzi uczniów

Ad. 1: Uczniowie wyrażają współczucie, żal, irytację, zniecierpliwienie biernością bohaterki, bezradność, krytykują głupotę, wskazują, że takie sytuacje dzieją się naprawdę wśród młodzieży, solidarność z bohaterką, próbują znaleźć winnego

Ad. 2: Współczucie, solidarność, bezradność, niezgoda na taki tragiczny rozwój wydarzeń, wskazanie na tragiczne sytuacje z najbliższego otoczenia, komentowanie tragiczności losu ludzkiego.

Ad. 3: Zdziwienie potwornością czynów, strach przed takimi ludźmi [możemy się spotkać z nadużywaniem pojęcia psychopata i warto chwilę się zatrzymać nad tym pojęciem oraz rozróżnieniem psychopaty i socjopaty], wstręt i niezrozumienie, krytycyzm moralny: „to jest zły człowiek, zbrodniarz zasługujący na najwyższy wymiar kary”.

Ad. 4: Protest, nazwanie absurdalności tego faktu, „zbrodniarze”, „szaleńcy”, „fanatycy”, sprzeciw wobec przelewu krwi, oskarżenie o nieczułość i bezwzględność, zbrodnicza głupota i nienawiść, zachowanie nieludzkie, oskarżenie o ludobójstwo, zdziwienie nad skalą fanatyzmu, poszukiwanie racjonalnego wyjaśnienia i spór na temat, czy zbrodnicze zamachy są dopuszczalne jako metoda walki.

KOMENTARZ 3: Analiza występowania zła w poszczególnych przypadkach

W pierwszym złem jest cierpienie zakochanej uczennicy. Zauważmy, że trudno tutaj znaleźć winnego, choć odruchowo próbujemy to robić.

Przypadek kobiety chorej na białaczkę może powodować moralne zakłopotanie. Oczywistym złem jest perspektywa śmierci, cierpienie chorej i jej rodziny. Widzimy, że „dzieje się źle”, ale również trudno znaleźć winnego.

Przykład trzeci prowadzi do dwóch zasadniczych refleksji. Pierwsza jest próbą zrozumienia tego, jak możliwy jest potwór; zrozumienia korzystającego z wiedzy psychologicznej. Druga refleksja wynika z oczywistego protestu nad złem uosabianym przez postać Hannibala Lectera. [UWAGA: trzeba pamiętać, że w *Milczeniu owiec* nie widzimy źródeł osobowości Lectera a dopiero w kolejnych książkach autor wyjaśnia tkwiące w dzieciństwie źródła odczłowieczenia tej postaci]. Zatem postać ta jest wręcz „wcielonym złem” i jej czyny testują wrażliwość czytelnika.

Wreszcie przykład czwarty popycha do moralnej oceny. Zarazem przywołanie różnych faktów ludobójstwa sugeruje wątpliwość co do rozumności człowieka; wręcz do pytania o jego naturę. Zaznaczamy, że niezależnie od wiedzy o faktach, psychologii i socjologii pytanie o naturę człowieka jest pytaniem spoza obszaru wiedzy naukowej. Jest pytaniem filozoficznym.

ZAŁĄCZNIK 3

...doświadczenie aksjologiczne...Odsłania nam ono fakt, że świat, w którym żyjemy, nie jest światem, jakim może i powinien być. ... Pierwotne jest wyłącznie to: jest coś, czego być nie powinno.

(Józef Tischner, *Myślenie według wartości*, s. 515)

GENERATOR MYŚLI HUMANISTYCZNEJ